

Mozart i Salieri i les Petites tragèdies

A. S. Puixkin

Traducció i textos
d'Helena Vidal

Calligraf

Mozart i Salieri
i les Petites tragèdies
Aleksandr S. Puixkin

Edicions Cal·ligraf
Figueres, 2015

Primera edició —
desembre 2015

Publicació

Edicions Cal·ligraf, SL
Monturiol, 2, 1er 1a
17600 Figueres
Tel. (0034) 615 261 764
www.edicionscalligraf.com
info@edicionscalligraf.com

Disseny de la col·lecció
i maquetació

Jaime Vicente

Imatge de coberta

Vista de Viena des de l'Alt
Belvedere, de Bernardo
Belloto (1759-1760, fragment)

Impressió

DC PLUS, Serveis Editorials

ISBN

978-84-944004-4-5

Publicat amb l'ajuda de
l'Institut de la Traducció, Rússia.

Amb el suport del
Departament de Cultura.

Generalitat de Catalunya
Departament
de Cultura

Dipòsit legal

GI-1719-2015

© **del text**

Traducció i textos
Helena Vidal

© **d'aquesta edició**

Edicions Cal·ligraf, SL

*Queda rigorosament prohibida,
sense l'autorització per escrit
dels titulars del copyright,
la reproducció parcial o total
d'aquesta obra per qualsevol
mitjà o procediment,
incloent-hi la reprografia
i el tractament informàtic.
Les infraccions d'aquests drets
es troben sotmeses a les
sancions establertes a les lleis.*

Taula

PRÒLEG	11
M'HE ALÇAT UN MONUMENT...	21
LES PETITES TRAGÈDIES	
Mozart i Salieri	23
El festí en temps de pesta	41
El convidat de pedra	55
El cavaller avar	101

Pròleg

Durant la tardor de 1830 el poeta A. S. Puixkin es va veure confinat en la propietat familiar de Bóldino, a 250 quilòmetres al sud-est de Nijni Nóvgorod, quan es dirigia a Moscou, on l'esperava la seva promesa i on hi havia tancada l'entrada per quarantena degut a una epidèmia de pesta. Aquella tardor a Bóldino va resultar extraordinàriament productiva. Entre altres obres, allà va néixer un cicle de quatre miniatures teatrals, conegudes com a «petites tragèdies»: *Mozart i Salieri*, *El convidat de pedra*, *El festí en temps de pesta* i *El cavaller avar*. Es tracta de quatre obres de contingut filosòfic i psicològic entorn de tipus literaris universals, en diàleg amb les versions europees anteriors sobre el tema corresponent; el fil conductor és l'anàlisi d'una passió i l'enfrontament entre una figura paterna i una de filial.

En *Mozart i Salieri*, segons s'ha interpretat tradicionalment, si més no en la tradició escolar, la passió retratada és l'enveja. La que sent el mediocre

músic Salieri pel geni Mozart. L'enveja com a passió, que acaba empenyent Salieri a l'assassinat. Però existeixen altres maneres d'interpretar l'obra.

Els poetes Anna Akhmàtova¹ i Óssip Mandelstam² veien en *Mozart i Salieri* una obra sobre l'essència de la creació, sobre la contraposició d'aquesta com a fruit d'inspiració, d'un do de dalt, i la creació com a resultat d'un treball minuciós, incansable, dur. Puixkin se sentia atret per la facilitat amb què creava el poeta polonès Mickiewicz³ i s'hi inspirà per al seu protagonista de *Les nits egípcies*, una obra inacabada entorn de la inspiració i la improvisació. Alguns consideren que també s'hi inspirà per crear el seu Mozart. Segons aquesta versió, si Mozart és imatge de Mickiewicz, Salieri seria imatge de Puixkin. En tot cas, tota la descripció que Salieri fa de la creació com a dedicació i treball coincideix de manera molt clara amb les reflexions que Puixkin fa sobre la creació poètica en diversos poemes seus. Segons Mandelstam, en cada creador hi ha un Mozart i un Salieri, és a dir, inspiració i treball incansable, dos elements imprescindibles en l'art.

Una investigadora actual, Irina Surat, fa d'aquesta petita tragèdia una altra interpretació interessant. Salieri i Mozart són amics. Tots dos són creadors, tots

1 Anna Andréievna Akhmàtova (seudònim d'Anna Andréievna Gorenko), 1889-1966.

2 Óssip Emílievitx Mandelstam, 1891-1938. Ambdós foren els caps visibles del corrent poètic anomenat *acmeïsme*.

3 Adam Mickiewicz, 1798-1856, el gran poeta del romanticisme polonès.

dos tenen talent i senten respecte l'un per l'altre. Mozart representa l'ideal, el principi vertical, celeste; Salieri, el principi horitzontal, terrenal. La rebel·lió de Salieri no es produeix per enveja: es rebel·la contra l'alta veritat, contra sí mateix per no haver sabut realitzar l'ideal que perseguia i que coneixia dins seu. Mata l'ideal personificat, aquell que li servia de guia, i, d'aquesta manera, es mata a ell mateix. Segons Surat i altres, en realitat, Salieri pensava matar-se ell al mateix temps.

Es l'hora! Que l'ofrena de l'amor
s'aboqui avui al calze d'amistat!

El calze d'amistat sembla fer referència al costum que els amics, en senyal d'amistat, fessin passar un calze d'un a l'altre per beure'n tots. Així, Salieri hauria volgut morir en el mateix moment que Puixkin, segellant d'aquesta manera els dos noms junts:

No! Atura't! Quiet!
Atura't!... Ja has begut!... I sense mi?

No sé si aquesta interpretació és gaire convincent, però provoca que mirem el text d'una manera nova i decidim si ho veiem així o no i ens reafirmem o no en la nostra.

Que cadascú faci la seva pròpia interpretació.

En *El convidat de pedra* la passió és l'amor i l'enfrontament es produeix entre el comanador, figura paterna que representa les normes de comportament ètic imposades per la societat, i Don Joan, el «fill» re-

bel que se les salta. Un rebel que no és simplement un llibertí, és un rebel que actua obeint el seu impuls intern, cada vegada convençut d'allò que l'empeny, fins al punt que gosa desafiar el destí i afrontar la mort. En aquest aspecte recorda el Walsingham del *festí*. Hi ha qui interpreta que el final té també una lògica interna, pel fet que Don Joan no se salta només les normes socials, sinó que infringeix normes ètiques més profundes i això comporta un càstig (també com en *el festí*). De tota manera, com sempre passa amb Puixkin, al darrere d'una lectura literal hi ha un munt d'associacions i lligams amb altres obres, poètiques i en prosa, pròpies i alienes, i en les escenes, fragments o frases hi ha una gran condensació de possibilitats i tot això obre el camí a una gama molt àmplia d'interpretacions, que s'han anat multiplicant i variant al llarg de la història de la pushkinística russa.

En *El festí en temps de pesta* la passió és la rebel·lió, l'instint del risc, el joc amb el perill, la provocació sacrílega, i l'enfrontament es produeix entre el cap de taula, Walsingham, com a figura filial, i el vell sacerdot, figura paterna, que el crida a abandonar la seva actitud desafiant i a respectar els morts i el dolor dels vius. *El festí* és, en realitat, una traducció. Es tracta d'un fragment d'una obra teatral anglesa, *The city of the plague*, de John Wilson, dedicada a la pesta de l'any 1665 a Londres. Retingut com estava precisament per una epidèmia de pesta, Puixkin es va sentir atret pel tema. Però d'un petit fragment d'una obra teatral en tres actes en va fer una miniatura acabada, completa, amb sentit propi. El punt culminant de

l'obra, l'himne a la pesta, no hi és en l'obra anglesa, és una introducció del propi Puixkin. També és una introducció seva el comentari final:

Se'n va. El festí continua. EL CAP DE TAULA queda abstret en profunda meditació.

L'impacte que *el festí* causa en el lector rau en la intensitat: la intensitat del dolor sofert per Walsingham l'empeny a la intensitat de la reacció, el joc provocatiu amb la mort, a la disbauxa sacrílega, com a defensa d'una ànima ferida en allò més pur i més estimat. El sacerdot intenta salvar-lo d'ell mateix, empès no tant, o no tan sols, per la indignació com per la compassió per una ànima sofrent. Però Walsingham, conscient de l'abisme en què ha caigut empès per la desesperació, no el segueix. Queda «en profunda meditació». No sabem com en sortirà, d'aquesta meditació, si caurrà més avall o en ressorgirà renovat. El final és obert. El gust de Puixkin pels fragments, per insinuar una idea deixant obertes totes les possibilitats, es confirma aquí un cop més.

En *El cavaller avar* la passió és, òbviament, l'avarícia i l'enfrontament es produeix directament entre un pare i un fill. Una altra figura paterna s'alça per sobre tots dos, la del duc, que acaba escandalitzat per l'enfrontament entre pare i fill, enfrontament que contradiu els lligams de sang i l'amor patern-filial. Però, l'avar de Puixkin no és simplement un avar. És un home endut per la passió; una passió semblant a la del col·leccionista, però tan extrema que es fa gai-

rebé equivalent a la passió amorosa i el fa saltar per sobre de qualsevol obstacle, fins i tot el de la consciència. El fet que l'amor al diner s'hagi revestit d'època medieval, on els ideals cavallerescos encarnaven aspiracions molt més nobles, ens fa recordar que Puixkin veia en la seva època símptomes del que de seguida aniria agafant força: el predomini progressiu de l'esfera material sobre l'esfera dels ideals nobles i del valors humans més profunds. En certa manera aquest tema es toca també a *La dama de piques*. I ressona en la darrera rèplica del duc:

Oh segle maleït, oh cors innobles!

Més enllà de morals, filosofies i interpretacions, convidem el lector que es deixi seduir per l'elegància, la lleugeresa, el laconisme i la profunditat de reflexió que s'amaga al fons de les escenes i paraules aparentment més simples. Que es deixi seduir per Puixkin, tot i que minvat, com és inevitable, pel transvassament a una altra llengua, una altra època i una altra mentalitat.

HELENA VIDAL

Octubre de 2015

M'he alçat un monument...

*Exegi monumentum*¹

M'he alçat un monument no fet amb mans humanes,
el poble eternament hi fressarà camí;
indòmit, el seu cap s'alça ben alt, per sobre
de l'obelisc alexandrí².

No moriré del tot: sons de l'augusta lira
faran que la meva ànima sobrevisqui la pols
i seré venerat mentre sota la lluna
hi visqui un trobador tan sols.

Em guardarà memòria la immensa santa Rússia
i cantarà el meu nom tota llengua que hi viu:
el finès, el calmuc, aquest amic de l'estepa,
i amb ells l'eslau d'esguard altiu.

I molt de temps tindrè l'agraïment dels pobles
perquè la meva lira cantà els bons sentiments,
honrà la llibertat en temps cruels i innobles
i incità al perdó en tot temps.

1 Epígraf tret del poema d'Horaci que inicia tota una tradició de poesies sobre el tema. Puixkin va escriure aquest poema el 1836.

2 Es tracta d'una llicència poètica de la traducció; en realitat, es fa referència a la columna de marbre de 47,5m. que s'alça al centre de la Plaça Dvortsóvaia o del Palau a Sant Petersburg.

Mozart i Salieri

ESCENA I

Habitació

SALIERI:

Tothom ho diu: no hi ha justícia al món.
Però tampoc al cel no n'hi ha. Per mi
això és tan clar com una simple gamma.
Vaig néixer ja menut, quan les notes més altes
del nostre orgue sonaven a l'església,
se me n'hi anava el cor tot escoltant-les,
i un plor molt dolç m'humitejava els ulls.
Els jocs sense profit els vaig deixar
molt d'hora, tot allò que no era música
vaig avorrir-ho, i, obstinat i altiu,
vaig abjurar les ciències; estimava
la música només. El primer pas
és dur, cansada la primera senda.
Vaig superar els entrebancs primerencs.

Vaig convertir l'ofici en pedestal
de l'art; i vaig ser un artesà: eixuts,
els dits corrien, dòcils a l'oïda.
Havent matat els sons, vaig dissecar
la música com un cadàver. Làlgebra
va ser per mi criteri d'harmonia.
Només llavors, expert ja en l'art, vaig veure'm
amb cor d'emprendre el somni d'inventar.
Vaig començar a crear; però en silenci,
tement, encara, desitjar el renom.
Sovint, després de tres o quatre dies
sense aliment ni son, en quietud,
plorant d'inspiració i entusiasme,
llençava l'obra al foc i contemplava
com aquells sons i pensaments tan meus
cremaven i es perdien amb el fum.
Però què dic? Quan el gran geni Gluck
ens descobrí secrets inexplorats
(secrets pregons, captivadors misteris),
no vaig abandonar tot el que feia,
allò en què creia i estimava tant?
No vaig seguir-lo, encès d'entusiasme,
i resignat, com un que, havent errat,
és conduït en direcció contrària?
Amb laboriositat i esforç constant
per fi vaig assolit, en l'art sens límits,
prou alt nivell. Em sonriugué la glòria;
les meves obres van trobar ressó
al cor dels homes. I vaig ser feliç:
gaudia en pau del meu treball, de l'èxit,
de la fama; però també gaudia

del treball i dels èxits dels amics,
 dels meus companys en l'art meravellós.
 No! Mai no havia conegut l'enveja,
 oh, mai! Ni quan Piccinni captivà
 l'oïda bàrbara dels parisencs,
 ni quan vaig escoltar per primer cop
 els sons que començaven *Ifigènia*.
 Qui ho pot dir mai que jo, Salieri, fos
 un arrogant, un envejós innoble,
 un serpent trepitjat arrossegant-se
 i mossegant la pols amb impotència!
 Ningú!... I avui —sóc jo mateix qui ho dic—,
 avui envejo. Envejos íntimament,
 desesperadament. Oh, Déu del cel!
 On és la dreta llei si el do sagrat,
 el geni i el talent no recompensen
 l'amor encès, l'esforç i la renúncia,
 les oracions i l'aspre sacrifici,
 ans són predestinats a un cap de trons
 que passa el temps en folga?... Mozart, Mozart!

Entra MOZART.

MOZART:

Ah, ja m'has vist! Quin greu! Jo que volia sorprendre't amb un acudit insòlit.

SALIERI:

Fa estona que ets aquí?

MOZART:

Tot just arribo.
Venia per mostar-te certa cosa;
però en passar davant de la taverna
m'han aturat els sons d'un violí...
Salieri, amic, mai no has sentit cap cosa
tan divertida... Un músic cec tocava
voi che sapete. Quina meravella!
I he volgut dur el violinista aquí,
per regalar-te amb el seu art. Entreu!
(*Entra un vell cec amb un violí*)
Quelcom de Mozart, que us faria res?

El vell toca una ària del Don Joan;
MOZART esclata en rialles.

SALIERI:

I goses riure?

MOZART:

Salieri, amic meu!
Si fa morir de riure! No t'ho sembla?

SALIERI:

No. Jo no ric quan un pintoregàs
solla un rostre diví de Rafael,
no ric quan veig com un bufó indigne
insulta Dant fent-ne paròdies vils.
Vés-te'n d'aquí.

MOZART:

Atura't: té això,
que et provi a la taverna. Veig, Salieri,
que avui no estàs de vena. Ja vindré
una altra estona.

SALIERI:

Què és això que em duies?

MOZART:

Res, una bagatel·la. Aquesta nit
tornava a tenir insomni i em venien
dues o tres idees. En llevar-me,
n'he fet un primer esbós. I ara volia
sentir què en penses. Però veig que avui
no tens el cap per escoltar-me

SALIERI:

Mozart!
Mozart! Jo sempre estic per tu; au, seu,
que jo t'escolto.

MOZART:

Imagina't... Qui?
Jo, per exemple, just un xic més jove;
enamorat, però no gaire, un punt,
seient amb la poncella, o amb un amic,
com ara tu. Estic content... De sobte:
una ombra sepulcral, o un fantasma,
o alguna cosa així... Escolta. (*Toca*)

SALIERI:

Duies
això i a la taverna t'aturaves
per sentir un músic cec? Déu meu! Oh, Mozart,
tu no et mereixes a tu mateix!

MOZART:

Així,
t'agrada?

SALIERI:

Quina pregonesa, oh cels!
Quina harmonia, i quin atreviment!
Mozart, ets déu, i ni tan sols ho saps;
jo sí que ho sé.

MOZART:

Bah! De debó? Pot ser...
Però aquest déu sembla que té com gana.

SALIERI:

Per què no dinem junts a la taverna
del Lleó d'Or?

MOZART:

D'acord, em sembla bé.
Deixa'm, només, passar un moment per casa,
per dir-li a la muller que no m'espera
a l'hora de dinar.

Se'n va.